

ბრძოლა საქართველოში უნივერსიტეტის დაარსებისათვის

ივანე ჯავახიშვილი

1938 წლის მაისში მთელმა ქართველმა ხალხმა ზეიმით აღნიშნა თბილისის უნივერსიტეტის არსებობის ოცი წლისთავი.

1938 წლის 25 მაისს უნივერსიტეტის სააქტო დარბაზში მუშაობა დაიწყო საიუბილეო სამეცნიერო სესიამ.

დარბაზი სავსეა. იხსნება ფარდა. მსურველე ტაში. ისმის შეძახილები: „გამარჯვებულ და გულმართალ სტუდენტთა გულწრფელი მადლობა საქართველოს დიდ მეცნიერს — ივანე ჯავახიშვილს“, „გამარჯოს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსების ინიციატორს — ივანე ჯავახიშვილს“.

ივანე ჯავახიშვილს სტუდენტებმა თაიგულები მიართვეს.

პირველი მოხსენება — „ბრძოლა საქართველოში უნივერსიტეტის დაარსებისათვის“ — წაიკითხა ივანე ჯავახიშვილმა.

დიდებული სურათი იყო. ყველას მიერ დაფასებული, ამაგდარი მოჭირნახულე მომხიბვლელი დარბაისლობითა და ბუნებრივი თავმდაბლობით ჰყვებოდა მისი მეთავეობით გადატანილი ბრძოლის პერიპეტებიზე.

პირველად ვბეჭდავთ ივანე ჯავახიშვილის მოხსენების სტენოგრაფიულ ჩანაწერს სრულად. იგი უნივერსიტეტის არქივშია დაცული (ფონდი I, ანაწერი I, საქმე 71, ფ. 14—49).

პროფ. ს. ჯორბენაძე

თბილისის უნივერსიტეტის დაარსების ისტორიის დაწერა მე არასოდეს განზრახული არ მქონია. მოულოდნელად მიხდება ამ საკითხის შესახებ ლაპარაკი, მოუმზადებლად. ჩემს ხელში არ არის ყველა ის საბუთი, რომელთა მიხედვითაც შესაძლებელი იყო ამ საკითხის შესახებ დალაგებული მოხსენების წაკითხვა, ამიტომაც ჩემი დღევანდელი მოხსენება, ნამდვილი მოხსენების მაგივრად, მოგონება იქნება იმ საკითხთან დაკავშირებით, რაც ოცი წლის წინათ მოხდა. ყოველივეს ზედმიწევნით მოგონება ძნელია, განსაკუთრებით, თუ გაითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ გახურებული მუშაობის დროს არ სცალია ადამიანს მოვლენების აღბეჭდვისათვის და ბევრი რამ, რასაც მნიშვნელობა ექნებოდა ეხლა მაშინდელი ამბების აღდგენისათვის, აღბეჭდილი არ არის არსად; ადამიანის მეხსიერება მთლიანად ვერ იკავებს ყველაფერს ერთნაირად. ამიტომაც ერთი ადამიანის მოგონება, რასაკვირველია, სრული არ იქნება, შესაძლებ-

ბელია, რომ სწორიც არ იყო, შესაძლებელია ადამიანი შეცდეს, მაგრამ ზრგად დად ვეცდები, რამდენადაც შესაძლებელია, მოვიგონო ის ბრძოლა, ურომლის-სოდაც ამ საქმის დაგვირგვინება ყოვლად შეუძლებელი იყო.

საქართველოში უმაღლესი სასწავლებლის დაარსების შესახებ მოგვეპოვე-ბა ცნობა 1799 წელს შედგენილი საქართველოს რეფორმების პროექტშივე. ეს პროექტი დამტკიცებული იყო და, ამ პროექტის თანახმად, აღმოსავლეთ საქარ-თველოში სამი უმაღლესი სასწავლებელი უნდა დაარსებულიყო: ერთი თბი-ლისში, ერთი გორში და ერთი თელავში. რასაკვირველია, ეს უმაღლესი სას-წავლებელი უნივერსიტეტი არ იყო, უნივერსიტეტის შექმნა მაშინ საქართვე-ლოს არ შეეძლო. იგი იყო ლიცეუმის მსგავსი, როგორც მაშინ გავრცელებუ-ლი იყო უმაღლესი სასწავლებლის ნაცვლად.

საქართველოში მოსპობილი იყო ქართული ენა, როგორც სავალდებულო ენა. მე-19 საუკუნის განმავლობაში, როგორც აღნიშნული იყო კიდევ აქ თავ-მჯდომარის მიერ¹, არაერთხელ აღძრულა საკითხი უნივერსიტეტის, ან, საერ-თოდ, უმაღლეს სასწავლებლის დაარსების შესახებ, მაგრამ მაშინ ქართულ უმაღლეს სასწავლებელზე კი არ ოცნებობდნენ, — რომლის განხორციელება იმ პირობებში სრულიად შეუძლებელი იყო, იმიტომ რომ სწავლება ქართულად არ შეიძლებოდა, — არამედ ეს უნდა ყოფილიყო სახელმწიფო უმაღლესი სას-წავლებელი სავალდებულო რუსული ენით, რომელიც, რასაკვირველია, საქარ-თველოს მოსახლეობისათვის, ზალხისათვის გაუგებარი იქნებოდა. მეტის თქმა შემიძლია: ქართველმა ინტელიგენციამ თვითონ არ იცოდა ხეირიანად ქართუ-ლი ლაპარაკი. თქვენ, რასაკვირველია, ვერ წარმოიდგენთ ასეთ მდგომარეობას ამჟამად, მაგრამ ჩვენს თაობას უნახავს, თავისი ყურით მოუსმენია ისეთი კრე-ბა, — მთავრობის მიერ მოწვეული კი არა, — სადაც არც ერთი სიტყვა ქარ-თული არ ყოფილა წარმოთქმული. მეტიც: ქართველ ინტელიგენციას, საყველ-პქრო ლაპარაკის გარდა, სხვა საგანზე ქართულად ლაპარაკი არ ეხერხებოდა. ეს ჩვეულებრივი იყო და, თუ გნებავთ, ამის გამო ქართული ენა არასავალდე-ბულოდ ცხადდებოდა, ის იკითხებოდა მესამე კლასამდე ან მეექვსე გაკვეთი-ლად ან იმ დროს, როდესაც გერმანულს და ფრანგულს ასწავლიდნენ, და ამ არასავალდებულო საგანს თითქმის არავინ სწავლობდა.

ამგვარად, ქართველი ინტელიგენცია სრულიად დაშორებული იყო ხალხს, ხალხისა და ინტელიგენციისათვის გაუგებარი იყო ხშირად ზრახვები, რომლე-ბიც მათ ჰქონდათ. მე, რასაკვირველია, არ ვგულისხმობ პოლიტიკურ საკით-ხებს, — პოლიტიკური საკითხები გაშუქებული იყო და პრესაშიაც მოიპოვებო-და, — მე ვგულისხმობ სამეცნიერო მწერლობას და სამეცნიერო აზროვნებას.

ქართველი ინტელიგენციის უდიდესი ნაწილი, რომელიც იმდენად ბედნიე-რი იყო, რომ უმაღლეს სასწავლებელში შესვლა შეეძლო, მოკლებული იყო უმეტეს ნაწილად უფლებას — თავის სამშობლოში ემსახურა. მაშინ ისეთი წე-სი არსებობდა, რომ ქართველებს გზავნიდნენ სხვაგან, არაქართული მოსახლე-ობის ადგილას, ამგვარად, განათლებული ინტელიგენცია ჩამოშორებული იყო

¹ აქ ივანე ჭავჭავაძის შვილი მიუთითებს მაშინდელი რექტორის — პროფ. გ. კიკნაძის შესავალ სიტყვაზე — ს. ჯ.

თავის ქვეყანას, მას რომ სურვებოდა კიდევ ემოღვაწევა იმ სფეროში, რომელიც მას დასახული ჰქონდა მიზნად, ამის შესაძლებლობა არ იყო.

მე მაგონდება ერთი ამბავი, რომელიც ფრიად დამახასიათებელი არის მაშინდელი მდგომარეობისათვის, რომ გაითვალისწინოთ, რამდენად დაკნინებული იყო მაშინ ქართული ენა. ამიერკავკასიაში განათლების საქმეს განაგებდა ცნობილი რუსიფიკატორი იანოვსკი, რომელსაც, უნდა ითქვას, თავისებურად უყვარდა კულტურაც და, თუ გნებავთ, კავკასიის წარსულიც. მან დააარსა ორგანო, ი. წ. „Материалы для описания местностей и племен Кавказа“, რომელშიაც საინტერესო და საყურადღებო მასალები იბეჭდებოდა, მაგრამ იმაზე დაუძინებელი მტერი არ ჰყოლია ქართულ ენას. მე მაგონდება ერთი ამბავი და, თუ გადაფურცლავთ გაზეთებს, იპოვით ასეთი ამბავის აღწერილობას: ის შევიდა სასწავლებელში, ერთ კლასში, რომელსაც ასწავლიდა ქართველი მასწავლებელი და რომლის მოწაფეებიც ქართველები იყვნენ. ჰკითხა (მოთხრობის მიხედვით, რომელსაც არჩევდნენ, — იმ მოთხრობაში იყო აღნიშნული „ვოდაპადი“) — როგორ არის ქართულად „ვოდაპადიო“, მასწავლებელი დაიბნა, პასუხი ვერ გასცა. ჰკითხა მოწაფეს, მოწაფემაც ვერ უპასუხა. მაშინ თქვა: უცნაურია: ქვეყანაში, სადაც ყოველი ნაბიჯის გადადგმაზე ასეთი მოვლენაა, შეუძლებელია, არ იყოს სიტყვა, მისი გამომსახველიო, რამდენად ღარიბი უნდა იყოს ენა, რომ ასეთი სიტყვა არ იყოსო! ამის შესახებ მთელი გოდება იყო დაწერილი მაშინდელ ქართულ პრესაში, რომ ასეთ დაკნინებაში ვართ, რომ მასწავლებელს არ სცოდნია ასეთი რამ და ჩამოთვლილი იყო, რომ „ვოდაპადი“-სათვის მაშინ ქართულში არა ერთი სიტყვა არსებობდა, არამედ მრავალი: ჩანჩქერი, დანჩქერი, გოჩგოჩანა, რასაც საბადსულხან ორბელიანის ლექსიკონშიც შეხვდებით და სხვ.

აი, ეს დამახასიათებელია! თქვენ გგონიათ, რომ იმ მასწავლებელმა მართლაც არ იცოდა არც ერთი ეს სიტყვა? არა. მან იცოდა, მაგრამ, როდესაც მოულოდნელად ჰკითხეს, მოგონება ვერ შეძლო და ცნობილია, რომ, როდესაც ადამიანი არ ვარჯიშობს, შესაძლებელია, არათუ სიტყვა დაავიწყდეს, ენა დაავიწყდეს, — რომელიც მან კარგად იცოდა, — არამედ ლაპარაკის უნარიც კი დაკარგოს. სამკურნალო მეცნიერებაში ცნობილია ერთი შემთხვევა: ქალმა განაცხადა ჟინიანობის გამო, — იმიტომ რომ შშობლებმა არ აუსრულეს სურვილი, — ოცი წლის განმავლობაში არ ვილაპარაკებო! ეს ამბავი მოხდა ამერიკაში. ოცი წლის შემდეგ, როდესაც მოიწვია თავისი მახლობლები და საზეიმოდ უნდა დაემტკიცებინა, რომ მან აღასრულა ეს აღთქმა და ოცი წლის თავზე დაიწყებდა ლაპარაკს, მას მხოლოდ პირის და ტუჩების ამოძრავებალა შეეძლო, მაგრამ არც ერთი ბგერა აღარ აღმოხდა, მოდუნებული ჰქონდა ის აპარატი, რომელიც მეტყველებას განაგებს.

ამგვარად, ქართულ ენას არათუ განვითარების შესაძლებლობა მოსპობილი ჰქონდა, არამედ პირდაპირ ისეთი პირობები იყო, რომ უნდა დაევიწყა ინტელიგენციას ქართული ენა. რასაკვირველია, ხალხი, მასა, რომელიც ეროვნული განძის პირველი მატარებელია, განაგრძობდა ამ ენაზე ლაპარაკს, მაგრამ ინტელიგენციისათვის ეს ენა უკვე დედაენა აღარ იყო და უნდა მოგახსენოთ, რომ, თუ თქვენ დაუკვირდებით ქართულ მწერლობას — ბარათაშვილიდან დაწყებული — შეატყობთ, რომ ბევრი რუსულად აზროვნებდა და ქართულად

წერდა. აზროვნებას მიჩვეული იყვნენ რუსულად, — ქართულად თავიანთი აზრის გამოთქმა უძნელდებოდათ. ხშირად მათთვის ქართული გაუგებარი იყო, ისინი ფიქრობდნენ სხვანაირად. ასეთ მდგომარეობაში, ბუნებრივია, არავის ფიქრადაც არ მოსდიოდა, რომ ქართული უნივერსიტეტიც შესაძლებელია დაარსდეს, და როდესაც თხოულობდნენ, ქართული უნივერსიტეტი დაარსდესო, ამ ნიადაგზე ბრძოლა წარმოებდა. ქართველების გარდა, ამ ბრძოლაში ჩაებნენ სომხები. ქართველები თხოულობდნენ უნივერსიტეტს, სომხები — პოლიტექნიკუმს. ეს, რასაკვირველია, მაშინდელი მთავრობისათვის ხელსაყრელი იყო, მას არც ერთი არ უნდოდა! როდესაც ორი მოქიშპეა — კარგია, ორივეს უარყოფს. ყოველ შემთხვევაში, მიზანი მიღწეული იყო — რაც შეიძლება უფრო დიდი ხნით გადადებულიყო უნივერსიტეტის დაარსება. თუ რატომ იყო უნივერსიტეტის მომხრე ქართველი ინტელიგენცია და რატომ მიზანშეწონილად მიიჩნდათ სომხებს პოლიტექნიკუმი, ამის გარკვევას არ შევუდგები. არათუ ამის გამო წარმოებდა ბრძოლა, არამედ ადგილის გამოც: ნავთლულში, ვაკეში თუ საბურთალოში! აქაც ქიშპობის მეტი არაფერი იყო. ასეთ მდგომარეობაში იყო საკითხი, და რა უმაღლესი სასწავლებელი უნდა შექმნილიყო ასეთ პირობებში, ადვილი წარმოსადგენია.

საყურადღებო გარემოებაა, რომ განსვენებული ვასილ პეტრიაშვილი ეცადა ორჯერ, თავისი მოღვაწეობა გადმოეტანა საქართველოში. მან, პირველმა, სცადა ქიმიის მეცნიერების გამოყენება და ორი საუცხოო ფუძემდებელი გამოკვლევა დაბეჭდა ქართულად. ამისდა მიუხედავად, ეს თავგამოდებული ადამიანი, რომელიც თავს ანებებს უნივერსიტეტს, სადაც პატივისცემით სარგებლობს, — ეს იყო ოდესაში, — ვერ ვღირსა ქუთაისში მაინც ლაბორატორია შეექმნა და ამ ლაბორატორიაში ემუშავა ქართველ ქიმიკოსებთან ერთად. როდესაც ეს საქმე ჩაიშალა, მან სცადა სასოფლო-სამეურნეო სასწავლებლის დირექტორობა. ოძისში უნდა დაარსებულიყო სასოფლო-სამეურნეო სასწავლებელი, რასაკვირველია, რუსული, სხვა სასწავლებელი არ არსებობდა. ვასილ პეტრიაშვილი, რომელიც, თუ გნებავთ, ამ იერარქიული თვალსაზრისით და ქონებრივადაც უნდა დაქვეითებულიყო, ანებებდა თავს უნივერსიტეტს, — იქ იყო დამსახურებული პროფესორი, — გადმოდიოდა, ოძისში თანხმდებოდა სამსახურს, ოღონდ მშობლიურ ხალხთან ჰქონოდა საქმე. ქართველ თავადაზნაურობას თითქოს არ აღმოაჩნდა ფული, რომ ეს სასწავლებელი გაეხსნათ, თქვენ აქედან წარმოიდგინეთ, რა სავალალო პირობები იყო; თანაბედროვე თაობას ვერც კი შეუძლია გაიგოს იმ სულიერი ტანჯვის მთელი საშინელება, რომელიც ყოველ ჩვენთაგანს მაშინ გამოვლილი ჰქონდა. ჩვენი მცირერიცხოვანი ჯგუფი, ვისაც კი სურდა ქართულად მოეხერხებინა მეცნიერული ლაპარაკი, ისეთ მდგომარეობაში იყო, რომ მართლაც არ შეეძლო ეს. განათლებულ ადამიანს სჭირდება როგორც მათემატიკიდან, ისე ფიზიკიდან და სხვა მეცნიერებიდან სხვადასხვა ტერმინები, შესაძარებლად თუ სხვა დებულების დასამტკიცებლად. არც ერთი ამ ტერმინთაგანი ან არ იყო, ან არ აგონდებოდათ. არსებობდა მხოლოდ ორი სახელმძღვანელო, ისიც კერძოდ შექმნილი: შ. ყიფიანის მიერ გეომეტრია იყო დაწერილი და შემდეგ ვ. ყიფიანის მიერ — ალგებრა. მე მახსოვს, გიმნაზიაში ვსწავლობდი და ვგრძნობდი, რომ ვერ ვახერხებდი სწავლას ისე, როგორც საჭიროა; როცა ვსწავლობდი სასწავლებელში რუსულად გეომეტრიას,

შინ ვბრუნდებოდი, ავიღებდი მამიჩემის მშვენიერი ბიბლიოთეკიდან წიგნს (ყველა წიგნი მოიპოვებოდა იქ, რაც კი კავკასიაში და საქართველოში იყო გამოცემული) და ვიზეპირებდი გეომეტრიას, რომ როგორმე მესწავლა რუსულად შესათვისებელი, მინდოდა, რომ ქართულადაც იმავე აზრის გამოთქმა შესაძლებელი ყოფილიყო.

აი, ასეთი მდგომარეობა იყო. ქართული ენა არათუ სასწავლებელში და დაწესებულებებში იყო აკრძალული, არამედ თვით ქართველმა ინტელიგენციამ ისეთი პირობები შექმნა თავიდანვე, რომ ბევრს აღარ შეეძლო შინაურობაში ქართულად ლაპარაკი. უნდა მოგახსენოთ, რომ, თუ სასწავლებლებში და დაწესებულებებში ქართული ენის ალაგმვა თვითმპყრობელური მთავრობის ბრალია, ის დანაშაული, რომელიც მეორე სფეროს ეხება, თვითონ ქართველი ინტელიგენციისავე დანაშაულია, და გულახდილად უნდა ითქვას, რომ ჩვენს მოწინავე წოდებას, რომელიც გამარჯვებულ გავლენას არათუ თავის წრეში ამტკიცებდა, არამედ ხალხშიც უნებლიეთ თუ შეგნებულად ავრცელებდა, დიდი ბრალი მიუძღვის იმაში, რომ ჩვენი კულტურის განვითარება შეფერხებული იყო. ბოლოს და ბოლოს, ისეთი სულისკვეთება არსებობდა ჩვენში, რომ, თუ მთავრობა არ დააარსებდა სახელმწიფო უნივერსიტეტს, არაფრის გაკეთება არ შეიძლებოდა, გულხელდაკრეფილი შესცქეროდნენ ასეთ მდგომარეობას და უცდიდნენ, როდის გაიხსნებოდა თბილისში უმაღლესი სასწავლებელი.

აი, ასეთი მდგომარეობა გახლდათ, როდესაც ჩვენ ვსწავლობდით საშუალო სასწავლებელში და როდესაც გვიხდებოდა ყოფნა უმაღლეს სასწავლებელში. უნდა აღვნიშნო, რომ საინტერესო მოვლენა იყო: სადაც კი ქართველი მეცნიერი გაჩნდებოდა რუსეთის რომელსამე საუნივერსიტეტო ქალაქში, იქ პატარა ბუდე გაჩნდებოდა ქართველი ინტელიგენციისა. ასე: ოდესაში ვასილ პეტრიაშვილმა ძლივძლივობით გაიკვლია გზა, მისი დატოვება უნდოდათ მხოლოდ იმიტომ, რომ გამოჩენილი მეცნიერი იყო. ვასილ პეტრიაშვილის დარჩენამ გამოიწვია, თავის მხრივ, პეტრე მელიქიშვილის დარჩენა. მას შემდეგ ოდესის უნივერსიტეტი გახდა კერა ქართველი ინტელიგენციისა. რასაკვირველია, ეს კერა რუსული სასწავლო მეცნიერებისა იყო, მაგრამ, ვისაც გული შესტკიოდა, შეეძლო იგი თავისი ხალხისათვის გამოეყენებინა, და ვასილ პეტრიაშვილის დვაწლი დაუვიწყარი უნდა დარჩეს იმიტომ, რომ მან გაბედა, პირველმა, ამ მხრივ ნაბიჯის გადადგმა.

რამდენჯერ გამიგონია, რომ ქართული მეცნიერული მწერლობა ვერ შეიქმნებოდა. 1917 წელს ამას გვიმტკიცებდნენ, რომ ქართული მეცნიერების დაფუძნება შეუძლებელიაო და ვასილ პეტრიაშვილმა არათუ უარყო, არამედ დაამტკიცა, რომ საუცხოო სამეცნიერო თხზულების დაწერა შეუძლია, დაწერა და გამოსცა კიდევ ისეთი თხზულება, რომელიც არ ჩამორჩება არც ერთ ევროპულ ენაზე დაწერილს! მაგრამ ეს შეძლო ვასილ პეტრიაშვილმა, ვინაიდან გრძნობდა პასუხისმგებლობას, რომ, თუ შენ ბედნიერი ხარ იმდენად, რომ დაწინაურდი და მეცნიერებას დაეუფლე, ვალდებული ხარ — შენი დაბეჩავებული ხალხის საკეთილდღეოდ გამოიყენო შენი ცოდნა. სამწუხაროდ, ეს ბევრს არ ესმოდა. გამოჩენილი მეცნიერი იყო ივანე თარხნიშვილი, — განა მას არ შეეძლო, მაგრამ არც ერთი თხზულება ქართულად არ დაუწერია, აგრეთვე სხვებსაც, რომლებსაც საშუალება ჰქონდათ და არ გამოეყენებიათ. მაინც და-

მახასიათებელია, — როგორც აღვნიშნე, — სადაც ერთი გაჩნდებოდა მის გარშემო მოიყრიდა ახალგაზრდობა თავს. ეს ამტკიცებს, რომ მეცნიერების წყურვილი არსებობდა. ამგვარად გაჩნდა კერა მოსკოვში, პეტროგრადში (ეხლანდელ ლენინგრადში), ხარკოვში, ნაწილობრივ თბილისშიაც. ყველაზე უკეთესად სამისო პირობები იყო მაშინდელ პეტერბურგში, სადაც უნდა შექმნილიყო ქართული მეცნიერებისათვის მტკიცე ნიადაგი. ამრიგად, თუ ცოტა მოგვიანებით დაგვირგვინდა საქმე, მე მგონია ეს იმ გარემოებას არ უნდა მიეწეროს, რომ ხელისშემწყობი პირობები არ იყო. ხელისშემწყობი პირობებისა და მიუხედავად, ჩვენი ღრმა რწმენით, ვისაც ნიჭი აქვს, ვისაც სიყვარული აქვს და ვისაც ხალხისადმი პასუხისმგებლობა ესმის, ყველაფრის გადალახვა შეუძლია, ყველაფრის გაკეთება შეიძლება. როდესაც იმართლებენ თავს, რომ ხელისშემწყობი პირობები არ იყო, ეს მთლიანად სწორი არ არის. ყოველ შემთხვევაში, ეს გადაჭარბებულია. და მართო რუსეთის ძველი მთავრობის ბრალი არ არის, რომ ჩვენი ენაც და სამეცნიერო მწერლობაც ისეთ სავალალო მდგომარეობაში იყო, — ჩვენი ინტელიგენციის ბრალიც არის, ჩვენი მოწინავე საზოგადოებისა, რომლის ხელშიაც იყო სვე-ბედი ქართული კულტურისა.

რა უნდა გაკეთებულიყო, რომ ასეთ უმწეო მდგომარეობაში მყოფი საქმე გამოსწორებულიყო? პირველი, რასაც უნდა მიქცეოდა ყურადღება — ეს არის ქართული კულტურის შესწავლა; ქართული კულტურის ცოდნა მოგვცემდა საშუალებას იმ ძველი მარაგის გამოსაყენებლად, რომელზედაც უნდა აღმოცენებულიყო, თუ გნებავთ, აღმდგარიყო მკვდრეთით ძველი ქართული მეცნიერება — ოდესღაც მდიდარი, მაგრამ შემდეგ დაკნინებული. ამ მიზნით საჭირო იყო ტერმინოლოგიის მასალების დაგროვება, ამასთანავე, საშუალება უნდა ჰქონოდა ახალგაზრდობას, მეცნიერება შეესწავლა ქართულად და მსჯელობის უნარი გამოემუშავებინა. ამისათვის 1907 წელს დაარსებული იყო პეტერბურგში ქართული სამეცნიერო წრე. თითქოს სრულიად მარტივი და უმნიშვნელო ამბავია, მაგრამ ამ სამეცნიერო წრეში სტუდენტები რომ თავს იყრიდნენ, მსჯელობა წარმოებდა ქართულად. მოხსენებები იწერებოდა ქართულად სხვადასხვა დარგიდან, კამათი, მსჯელობა ქართულად წარმოებდა და ვარჯიში დაიწყო. ენა გაიკვეთა ახალგაზრდობამ და განუვითარდა ქართული მეტყველების უნარი, რომელიც მანამდე არ ჰქონდა. ჩვენ უნდა გვცოდნოდნა აგრეთვე ძველი მარაგი, რომელიც შექმნილი იყო ძველად. მე იმას კი არ ვგულისხმობ მხოლოდ, რაც საუკუნეთა განმავლობაში იყო გაკეთებული, მე მოგახსენებთ იმის შესახებ, რაც მე-19 საუკუნეში იყო მოპოვებული. გარწმუნებთ, რომ არსებობს არა ერთი თხზულება, რომელიც სამჭერ-ოთხჯერ დაიბეჭდა, მაგრამ ბევრმა არც იცოდა, რომ ოდესღაც გამოქვეყნებული იყო ესა თუ ის წიგნი. ამგვარი კულტურის ტრადიცია არ არსებობდა. ის ძვირფასი მასალა ხალხური შემოქმედებისა და სხვაგვარი მასალა, რომელიც უმთავრესად ქართულ გაზეთებში იყო გაფანტული, სრულიად უკვალოდ იკარგებოდა. ამრიგად, ამ მასალის გამოყენება შეეძლო ადამიანს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ თვითონ შეადგენდა თავისთვის ბიბლიოგრაფიას და შემდეგ ჩაიხედავდა, თუ დასჭირდებოდა. აი ასეთი, სრულიად შეუწყნარებელი, სავალალო მდგომარეობის გამო პეტერბურგის ქართულმა სამეცნიერო წრემ დაისახა ამოცანად, რომ ქართული სიტყვაკაზმული მწერლობის სრული ბიბლიოგრაფია შეედგინა (მთელი მე-19 საუკუნე — 1910 წ.-მდის).

პირველი ნაწილი ამ ბიბლიოგრაფიისა დაიბეჭდა, დანარჩენი მასალა ეხლაც იწახება მეცნიერებათა აკადემიაში, ლენინგრადში. ჩვენ უნდა ვიზრუნოთ, რომ მომავალში ამ ძვირფასი მასალების გამოცემა მოხერხდეს, რათა ყოველ ჩვენგანს შესაძლებლობა ჰქონდეს ისარგებლოს ამ მასალით.

ამგვარად, სამეცნიერო წრის მუშაობამ საშუალება მისცა ახალგაზრდობას დასწაფებოდა მეცნიერებას თავის დედაენაზე და ამის ნაყოფი გახლავთ პირველი კრებული, რომელიც დაიბეჭდა. პეტერბურგის ქართული სამეცნიერო წრის კრებული, რომელშიაც სხვადასხვა დარგების გამოკვლევები იყო დაბეჭდილი, დაწერილია სტუდენტების მიერ; ხელოვნების, ისტორიის, სამართლის, ეკონომიკის — ყველა ამ დარგის — შესახებ წერილებია მოთავსებული. ამგვარად, საქმე ნაწილობრივ გაიჩარხა.

რასაკვირველია, იბადებოდა კითხვა: შესაძლებელი იყო თუ არა, რომ ქართული უნივერსიტეტი შექმნილიყო, უნივერსიტეტის შესაქმნელად საჭირო სამეცნიერო ძალა გვყავდა თუ არა. ცნობების შეკრებამ გამოარკვია, რომ იყო პატარა უნივერსიტეტისათვის შესაქმნელი ძალა, იყო 30 კაცამდე გაფანტული სხვადასხვა უნივერსიტეტში. ეს მანუგეშებელი მდგომარეობა იყო, მაგრამ მსმენელები იქნებოდნენ? ვაითუ უნივერსიტეტი ცარიელი ყოფილიყო! უნდა გვცოდნოდა — რომელი, რა დარგი უფრო აინტერესებდათ.

ამ მიზნით 1910 წელს ჩატარდა აღწერა ყველა სტუდენტისა, როგორც რუსეთში, ისე საზღვარგარეთ. ამ აღწერამ კინალამ მთელი საქმე ჩაშალა: დაიწყეს კვლევა — რა წრეა ეს წრე, რისთვის კრებენ ამ ცნობებს და მხოლოდ იმიტომ, რომ თვით უნივერსიტეტის გამგეობა შესაძლებელია პასუხისმგებელი გამხდარიყო, წრე გადაურჩა ამ საქმეს და უნივერსიტეტისათვის საკმაო ცნობები იქნა შეკრებილი. ამ წრემ დაამტკიცა, რომ საქართველოს 1000-ზე მეტი სტუდენტი ჰყავს სხვადასხვა დარგზე. 1000 სტუდენტი პატარა პროვინციული უნივერსიტეტისათვის სრულიად საკმაო იყო მაშინდელი დროისათვის. ამგვარად, მსმენელები გვყავდა, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ უნიადაგო, უსაფუძვლო, სასაცილო ოცნებად ეჩვენებოდა აღამიანს, რომ ვინმეს გაეებდა მაშინ და ეთქვა რაიმე ამაზე.

1914 წელს მსოფლიო ომი რომ ატყდა და შეტაკება მოხდა გერმანიასა და ძველ თვითმპყრობელურ რუსეთს შორის, დიდი წინასწარმეტყველება და ნიჭი არ იყო საჭირო, ეწინასწარმეტყველა ვინმეს, რომ ძველი რუსეთი, თვითმპყრობელობის მიერ მონობაში ჩამწყვდეული, დამარცხებული იქნებოდა. ვინც რუსეთის ისტორია იცის, კარგად ეცოდინება: თუ რაიმე ღირსებია რუსეთში მცხოვრებ ხალხებს, მხოლოდ მაშინ, როდესაც თვითმპყრობელობა დამარცხებულია.

1917 წელს რევოლუცია მოხდა. რევოლუციის დაწყებისთანავე დაიბადა იმედი, რომ კერძო სასწავლებლის სახით მაინც შესაძლებელი იქნებოდა აღამიანს ეზრუნა უმაღლესი სასწავლებლის დაარსებისათვის. თებერვალში ერთი პირის კერძო ბინაზე¹ მოწვეული იყო პირველი თათბირი ამ საკითხის განსახილველად. ამ თათბირის მონაწილენი აქ ბრძანდებიან² და ამ თათბირზე გა-

¹ ეს თვითონ ივანე ჯავახიშვილის ბინაა — ს. ჯ.

² საზეიმო სესიას ესწრებოდნენ მარტის პირველ რიცხვებში პეტერბურგში ჩატარებული თათბირის მონაწილენი — აკაკი შანიძე და შალვა ნუცუბიძე. ს. ჯ.

დაწყდა, რომ აუცილებლად უნდა გვეცადა, კერძო სასწავლებლის სახით შაინც გაგვეხსნა უმაღლესი სასწავლებელი. ამ გადაწყვეტილებას ის ჯგუფი არც ისტორიულად ითვალისწინებდა და არც უფიქრია, რომ დიდ საქმეს აკეთებდა. ეს რომ ასეა, იქიდან შეგიძლიათ დარწმუნდეთ, რომ არც ოქმი ყოფილა შედგენილი და, გულახდილად უნდა მოგახსენოთ, მე ეხლა არც რიცხვი მახსოვს, როდის იყო ეს სხდომა, ვიცი მხოლოდ — ვინ იყო მონაწილე ამ სხდომისა. დიახ, საქართველოში ჩამოსვლის შემდეგ შეიძლებოდა გაფართოებული წრის მოწვევა, ვინც საქართველოში იყვნენ მეცნიერები. მათთან ერთად, მათ შორის, შემთხვევით პეტრე მელიქიშვილიც ბრძანდებოდა თბილისში, უმაღლეს კერძო კურსებზე იყო მოწვეული. ამ ამბის წყალობით იმავე 1917 წლის 12 მაისს მოწვეული იყო საჯარო სხდომა, რომელზედაც მოხსენება იყო წაკითხული იმის შესახებ, რომ საჭიროა კერძო უმაღლესი სასწავლებლის დაარსება თბილისში. უნდა ითქვას, რომ აღფრთოვანებით შეხვდა საზოგადოება ამ ამბავს, თუმცა იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც ფიქრობდნენ, რომ უნივერსიტეტის მაგივრად სჯობდა სპეციალური სასწავლებელი დაარსებულიყო. პრაქტიკული მიმართულება უკეთესი არისო. ამ 12 მაისის სხდომას მოჰყვა 17 მაისის ასეთივე საჯარო სხდომა ქუთაისში. ქუთაისში უფრო მეტი აღმოჩნდა პოლიტიკური მომხრე და უფრო გაცხარებული ბრძოლა წარმოებდა. თბილისში და ქუთაისში არჩეული იყო კომიტეტი, რომელსაც დახმარება უნდა გაეწია ამ აზრის გატარებისათვის. დაარსდა ე. წ. თბილისის უნივერსიტეტის დამხმარე საზოგადოება. დაიწყო მუშაობა. პირველი კრების აღფრთოვანებამ, აღგზნებამ ცოტა ფულიც შესძინა ამ აზრს, მაგრამ შემდეგ, როგორც ქართველ საზოგადოებაში არაერთხელ მომხდარა, ეს აღფრთოვანება როგორღაც განელდა. უგულობა ცხადად იგრძნობოდა, ამ გამგეობის კრებები იშლებოდა ხოლმე. გულახდილად მოგახსენებთ, კრებები დიდი დაგვიანებით იმართებოდა. ისეთი დიდი დამსახურებული მეცნიერი, როგორც მელიქიშვილი იყო (საერთოდ, მეცნიერები მიჩვეული არიან წესიერ სხდომებს) და სხვა მონაწილეები, უნდა მოგახსენოთ, იშვიათად ესწრებოდნენ სხდომებს. არ ეტყობოდა, რომ ის აღფრთოვანება, რომელიც პირველ კრებაზე იყო, ხანგრძლივი აღმოჩნდებოდა. მე ამას იმიტომ მოგახსენებთ, რომ თქვენთვის გასაგები იყოს, შემდეგ რაც მოხდა.

დადგა დრო, როდესაც ეს იდეა პრაქტიკულად უნდა განხორციელებულიყო. დროებითი მთავრობა იყო. წესდება უნდა წარგვედგინა. წესდება დაიწერა. ვთხოულობდით უმარტივეს რაიმე უმაღლესი სასწავლებლის გახსნას.

პირველი მუხლი ასეთი იყო: ამ უმაღლეს სასწავლებელს, — თუ მის უფლებამოსილ პროფესორთა სხდომაზე სამეცნიერო ხარისხის მამძიებელი საჯარო პაექრობით დაიცავდა დისერტაციას, — სამეცნიერო ხარისხის მინიჭების უფლება ჰქონოდა; რომ პროფესორ-სტუდენტთათვის სამხედრო ბეგარის შეღავათი ყოფილიყო. როგორც მოგეხსენებათ, ასეთი წესი იყო, რომ პროფესორი და სტუდენტები განთავისუფლებული იყვნენ, სანამ დამთავრდებოდა მეცადინეობა. წავიდა ეს თხოვნა, თავმჯდომარე მაშინ ხარლამოვი იყო, მან გვიპასუხა, მე ამ საკითხის გადაწყვეტა არ შემიძლია, უნდა გავგზავნო თხოვნა პეტერბურგსო. გავგზავნა. თითქმის იმედი გადაწყვეტილი გვქონდა. ამავე დროს, გამოიჩინა, რომ დროებით მთავრობას გადაეწყვიტა თბილისში გაეხსნა მთავრობის უმაღლესი სკოლა. ტელეგრამა გავგზავნეთ, გვაცნობეს — კერძო უნივერსიტე-

ტის დაარსების შესახებ ფოსტით შეგატყობინებთო. ფოსტით გამოგზავნილი ჩვენ არ მიგვიღია. მოხდა ოქტომბრის დიდი რევოლუცია და უკვე მათი ნებართვა არ იყო საჭირო. შეიძლება ითქვას, ოქტომბრის რევოლუცია რომ არ მომხდარიყო, ჩვენ არავინ უნივერსიტეტის გახსნის უფლებას არ მოგვცემდა (ტაში).

შემდეგ როგორი პირობა იყო: უნდა დაწერილიყო მოხსენება, რომელშიაც, სამწუხაროდ, ორი ცნობილი მეცნიერი იყო გარეული, ორი აკადემიკოსი, ერთი — როგორც განათლების მინისტრი, მეორე — როგორც მომხსენებელი, და ნათქვამი იყო, რომ თვით ქართველებისათვისაც ხელსაყრელი არ არის, ბოლოს და ბოლოს, ქართული უნივერსიტეტის გახსნა. ეს დამაძინებელ გავლენას მოახდენს ქართულ სამეცნიერო აზრზე, მაგრამ თხოულობენ და რატომ არ მივსცეთ ნება, მხოლოდ — თბილისში თუ გაიხსნება, შესაძლებელია იყოს მხოლოდ სახელმწიფო უნივერსიტეტი რუსულადო. ამას გარდა იქ არც ერთი სხვა უმაღლესი სასწავლებელი არ შეიძლებოდა ყოფილიყო. ქართული უნივერსიტეტი სახალხო უნივერსიტეტი იყო და არასგზით არ შეიძლება, რომ სამეცნიერო ხარისხის მინიჭების უფლება ჰქონდეს მიცემული, არც სამხედრო ბეგარისაგან განთავისუფლებაო. მე მოგახსენებთ, რით იყო გამოწვეული, რომ სამეცნიერო ხარისხისა და სამხედრო ბეგარის საკითხი იყო შეტანილი. ჩვენ ყველას კარგად გვესმოდა, რომ სამეცნიერო ხარისხზე არ არის დამოკიდებული მარტო მეცნიერება. ისეთი მეცნიერებიც იყვნენ, რომელთაც სამეცნიერო ხარისხის მოპოვებისათვის არ უზრუნვიათ, მაგრამ უდიდესი ღვაწლი მიუძღვით. მხოლოდ ცხადი იყო, რომ, თუ ჩვენ უმაღლესი სასწავლებლის შექმნა გვსურდა, ჩვენი თანამშრომლები ისეთი კვალიფიკაციისა უნდა ყოფილიყვნენ, რომ სახელმწიფო უნივერსიტეტის კვალიფიკაციაზე დაბლა არ მდგარიყვნენ. ეს შეიძლებოდა მხოლოდ იმ გარკვეული წესით, რომელიც მაშინ არსებობდა და რომელიც, როგორც მოგეხსენებათ, ეხლაც არსებობს. ეს — ერთი გარემოება. შესაძლებელია, ეთქვას, რომ მობრძანდით და სახელმწიფო უნივერსიტეტში დაიცავითო! დიახ, ეს შეიძლებოდა, რომ ისეთი სულიერი განწყობილება არ ყოფილიყო, რომელიც წარმოაშვა ასეთი დასკვნით. ყოველ შემთხვევაში, შეეძლოთ არც ერთი მეცნიერისათვის ხარისხი არ მიენიჭებინათ და, ამგვარად, ამ უმაღლეს სასწავლებელს დაბალი ხარისხის სასწავლებლის ფასი ჰქონოდა.

მეორე გარემოება, რომელიც გვაიძულებდა, რომ სამხედრო ბეგარიდან განთავისუფლებული ყოფილიყვნენ, გახლავთ ის, რომ, თუ ეს საქმე არ მოგვარდებოდა, ყოველი მობილიზაციის დროს უნივერსიტეტი უნდა დაკეტილიყო და პროფესორიდან მოყოლებული სტუდენტამდე უნდა წასულიყვნენ სამხედრო სამსახურში.

აი, ასეთი მდგომარეობა იყო, როდესაც უნივერსიტეტის დაარსებაზე პრაქტიკულად დაისვა საკითხი. შეტანილი იყო ეროვნულ საბჭოში განცხადება, რომ, აი, იხსნება კერძო სასწავლებელი, რაიმე ქონებრივი დახმარება მიეცით ამ უმაღლეს სასწავლებელსო. მე მახსოვს, რა გაცხარებული კამათი იყო მაშინ, საბჭომ უარყო — ჩვენ მაგისტრის ფული არ გვაქვსო, ფული არ აღმოჩნდა! მოწვეული იყო დამხმარე საზოგადოების კრება. ამ დამხმარე საზოგადოების კრებაზე რომ გაიგეს, ასეთი უარყოფითი პასუხი იყო მიღებული ეროვნული საბჭოსაგან, დაფრთხნენ — ჩვენ საიდანღა გავილოთ ფულიო. შეიქმნა ისეთი მდგომარეობა, რომ უნდა ჩაშლილიყო საქმე, ჩვენ არ ვკისრულობთ, პირდაპირ

ნათქვამი იყო; ვერ ვიკისრებთ პასუხისმგებლობას, რომ უმაღლესი სასწავლებელი გაიხსნასო. ცოტა ფული, მართალია, იყო, მაგრამ ეს ფული მოხმარდებოდა მხოლოდ ჯამაგირს. ბინაც არსებობდა, განსვენებული ცხველადის მიერ აშენებული გიმნაზიისათვის, საკმაოდ დიდი და გამოსადეგი უნივერსიტეტისათვის. შთამომავლობამ უნდა დააფასოს ამ უანგარო მოღვაწის ღვაწლი. დაცინვის მიუხედავად, მან ააგო ეს შენობა, რომელშიაც ამჟამად ჩვენ ვიმყოფებით.

შენობა იყო, მაგრამ თავისუფალი იყო მხოლოდ ზემოთა სართული. ამ ზემოთა სართულზე მოთავსებული იყო საავადმყოფო (ლაზარეთი). რასაკვირველია, ლაზარეთი დაიშალა. დარჩა სრულიად ცარიელი, გაპარტახებული ზემოთა სართული. ამგვარად, შენობა პატარა სამოთახიანი ფართობისა იყო. ავეჯი არა გვქონდა, განათება არ იყო, არც გათბობა. მუშაობა უნდა დაგვეწყოს იანვარში, ფული იყო საჭირო. ის ფული, რაც გვქონდა, ძლივს ყოფნიდა იმ ავეჯს და გათბობას, რაც აუცილებელი იყო. ასეთ პირობებში ადვილად შეიძლება ადამიანმა ყოველგვარი სასოება დაკარგოს. იმ დროს უმრავლესობა ფიქრობდა, რომ არ კმარა პასუხისმგებლობა ამ საზოგადოების გამგეობისა და, ამგვარად, საქმე უნდა ჩაშლილიყო. მაშინ იმ პატარა ჯგუფმა¹ სთხოვა გამგეობას: თუ თქვენ ვერ კისრულობთ პასუხისმგებლობას, ნუ დაუშლით იმ ხალხს, რომელსაც უნდა თავისი პასუხისმგებლობით გახსნას უნივერსიტეტი. ის კისრულობს პასუხისმგებლობასო. ეს თანხმობა მიღებული იყო და, ამგვარად, გაიხსნა უნივერსიტეტი.

26 იანვარს შედგა პირველი საზეიმო სხდომა. საკმაოდ გულცივად შეხვდა მაშინდელი მენშევიკური მთავრობა უნივერსიტეტის გახსნას. გულახდილად უნდა მოგახსენოთ, რომ მთავრობის ოფიციალური წარმომადგენელი არ ყოფილა გახსნაზე: იყო მხოლოდ ერთი წევრი საკუთარი თაოსნობით. ამგვარად, მოკლებული იყო ყოველგვარ დახმარებას ეს ჯგუფი, რომელსაც უხდებოდა ასეთი მძიმე და პასუხსაგები საქმის დაწყება. მე მინდა მოგახსენოთ, რომ საქმე შესაძლებელია კატასტროფით დამთავრებულიყო და გამკილავი ჩვენში ბევრი მოიძებნებოდა მაშინ: ვაი იმათ, თუ მართლაც ასე წავიდოდა საქმე! ქუჩებში, გოლოვინის პროსპექტზე (მაშინ გოლოვინის პროსპექტი ეწოდებოდა) ბევრი ქართველი ინტელიგენტი დაბრძანდებოდა, რომელიც დაცინვით იხსენიებდა ამ საქმეს; აი რაღაცას ბორძიკობენ და მაშინ გაიგებენ ამ საქმის უსარგებლობას, როდესაც პირველ ლექციას ვერ წაიკითხავენო.

ამგვარად, 26 იანვარს, როდესაც გაიხსნა პირველი საზეიმო სხდომა, აუარებელი ხალხი დაესწრო, როგორც აღინიშნა, ძალაუფლების მქონებელი წრეები ცივად შეხვდნენ მას. მხოლოდ რკინიგზის მუშების დელეგაცია მოვიდა წითელი დროშით (მხურვალე ტაში. ფეხზე დგებიან).

საზეიმო სხდომის შემდეგ ჩვენ ლექციები არ დაგვიწყია იმიტომ, რომ განათება არ გვქონდა და არც ავეჯი იყო მზად. მხოლოდ პირველ თებერვალს დავიწყეთ ლექციების კითხვა. ლექციები სადამოშობით მიმდინარეობდა. ჩაეწერა 500-მდე კაცი და ქალი, როგორც ახალგაზრდები, ისე ხანშიშესულები. რაც ყველაზე უფრო საინტერესო იყო, პირველ ქართულ უნივერსიტეტში ჭაღარა ხალხს

¹ იგულისხმება პატრიოტ მეცნიერთა ჯგუფი, რომელსაც ივანე ჯავახიშვილი მეთაურობდა — ს. ჯ.

ნახავდით. ნახავდით ისეთებსაც, რომელთაც უნივერსიტეტი გათავებული ჰქონდათ, დიპლომიც მიღებული, მაგრამ უნდოდან, რომ დედაენაზე მოესმინათ ლექციები.

ეხლა უნდა ითქვას, რომ იმ დაბრკოლების გარდა, რომელიც საქმეს ართულებდა, გაცილებით უფრო დიდი დაბრკოლება გველობებოდა წინ უნივერსიტეტის დაწყება-გათარბობასთან დაკავშირებით. ის პირები, რომლებიც მოწვეულნი იყვნენ და რომელთაც დაიწყეს ლექციების კითხვა, კარგად იყვნენ მომზადებულნი იმდენად, რომ ქართულად თავისუფლად შეეძლოთ ლექციების წაკითხვა, მაგრამ შემდგომში როგორ იქნებოდა საქმე, სად იყო ის ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგია, ურომლისოდ ლექციების კითხვა არ შეიძლებოდა! აი, ეს დაბრკოლებები და, თუ გნებავთ, მთავარი საბუთი, რომელიც მოწინააღმდეგეებს ხელთ ჰქონდათ და პირში ბურთივით სჩრიდნენ ყოველ ჩვენთაგანს! გულახდილად უნდა მოგახსენოთ, რომ უსაფუძვლო არ იყო ის შიში, რომელიც არსებობდა, და ადვილი საქმე არ იყო იმ პირველ სიძნელეზე უფრო ძნელი გადასალახი. რასაკვირველია, გულგრილობაზე საშინელი არაფერია და ეს გულგრილობა იყო მიზეზი იმისა, რომ ასე უცნაურად მოხდა ამ ქართული უმაღლესი სასწავლებლის დაარსება: მარტო მხურვალე გულით არ კეთდება საქმე! ცოდნაა საჭირო მეცნიერებისა. უმაღლესი სასწავლებელი უნდა ჰკავდეს უმაღლეს სასწავლებელს. ის უნდა წარმოადგენდეს მართლაც მეცნიერების მწვერვალს და როგორ უნდა მოხერხებულიყო ეს, როდესაც ჩვენ საშუალო სასწავლებლისთვისაც არ გვქონდა მომზადებული ტერმინოლოგია. ჯერ ტერმინოლოგია უნდა შეგვექმნა. როდის შეიქმნებოდა ტერმინოლოგია? ამას შეიძლება ორი ათეული წელიწადი მოსდომებოდა. თუ მეცნიერები თავმოყრილი არ იქნებოდნენ. ვის უნდა გაეკეთებინა ეს საქმე? აი, სიძნელე მეორე, რომლის გადალახვაზე იყო დამოკიდებული მთელი საქმის ბედ-იღბალი. ამას ყველა მონაწილე გრძნობდა, ამის პასუხისმგებლობას გრძნობდნენ ჩვენი მსმენელებიც. წინადადება მივეცი მათ, შესდგომოდნენ მუშაობას (უსასყიდლოდ, იმიტომ რომ სხვა საშუალება არ გვქონდა), რომ ფიზიკაში, ქიმიაში რაც კი რამ არსებობდა, ტერმინოლოგია ამოეკრიბათ. ჩვენ ეს საშუალებას გვაძლევდა, გვესარგებლა იმით, რაც თავისთავად კარგი იყო, უარგვეყო ის, რაც უვარგისი იყო.

მთელი სემესტრის განმავლობაში ორ ათეულზე მეტი უმაღლეს სასწავლებელდამთავრებული მუშაობდა ამ მიმართულებით. არდადეგების დროს საშუალო სასწავლებლებს საგანგებო კურსები ჰქონდა. მთელი უნივერსიტეტის პროფესორ-ლექტორთა შემადგენლობა ჩაბმული იყო აქ საგნების მიხედვით; ლექციები ეკითხებოდათ მათ თვითთულ დარგში. ყოველ დარგში დამზადებული სატერმინოლოგია მასალა ყოველი ლექციის შემდეგ სხდომებზე განიხილებოდა. ასე შეიქმნა სახელდახელო შეთანხმებაზე დამყარებული ტერმინოლოგია. უდიდესი მნიშვნელობა აქვს, როდესაც სამეცნიერო ტერმინოლოგია ერთგვარია ყველგან — საშუალო სასწავლებელშიც და უმაღლეს სასწავლებელშიც. ბოლოს და ბოლოს, შესაძლებელია ადამიანს ეთქვას, რომ—რა საქმეა საშუალო სკოლის ამ საგნების კურსებზე უმაღლესი სასწავლებლის პროფესორებისა და ლექტორების ზრუნვაო, მაგრამ ამ შემთხვევაში ის ღრმა, რწმენა-ჰქონდათ, რომ საერთო ტერმინოლოგია იყო შესაქმნელი, რომ, როცა საშუალო სკოლიდან შემოვლენ უმაღლეს სკოლაში, მათთვის უცნობი არ ყოფილიყო.

ეს ტერმინოლოგია. შემდეგში დაარსდა სატერმინოლოგიო კომიტეტი სამეცნიერო საბჭოები სხვადასხვა სახელწოდებებით, მუშაობა გრძელდებოდა, სატერმინოლოგიო საქმე თანდათანობით უმჯობესდებოდა და ჩამოყალიბდა სამეცნიერო ტერმინოლოგია, რომელმაც როგორც საშუალო სკოლას, ისე უნივერსიტეტს უშუალოდ მისცა თავისი მოვალეობის პირნათლად შესრულების შესაძლებლობა.

მე აღარ შეგაწუხებთ ჩემი მოგონებით და მოკლედ კიდევ გეტყვით, თუმცა ბევრი რამის თქმა შეიძლება.

პირველი სემესტრის განმავლობაში უნივერსიტეტი კერძო დაწესებულება იყო. წინასწარმეტყველებისდა მიუხედავად, რომ ეს უნივერსიტეტი დაიკეტებოდა იმიტომ, რომ არც ძალები ეყოლებოდა და არც მსმენელები, არც ენის ამოღების უნარი აღმოაჩნდებოდა, უნივერსიტეტი არათუ არსებობდა, არამედ ფართოვდებოდა. აი, ამ დროს, მხოლოდ მეორე სემესტრის განმავლობაში, გამოცხადებული იყო, რომ ჩვენ დავაარსეთ სახელმწიფო უნივერსიტეტი. ეს სწორი არ იყო. უნივერსიტეტი არსებობდა. მას დაარსება არ სჭირდებოდა. არსებულის დაარსება არ გაგონილა. (სიცოცი), ამგვარად, ისტორიულადაც და ფაქტიური თვალსაზრისითაც სწორი არ იყო ის განცხადება.

მოკლედ მოგახსენებთ, აგრეთვე, რატომ იყო, რომ ერთი ფაკულტეტი დაარსდა და რატომ იყო, რომ მას ეწოდებოდა სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტი. მე ამას მოგახსენებთ იმიტომ, რომ ჩვენი უნივერსიტეტის საწინააღმდეგო მოხსენებაში (რუსეთში რომ იყო) ნათქვამია, რომ ჩემულობენ გერმანული უნივერსიტეტის მსგავს პროგრამებსაო და, აბა, მაგისტანა უნივერსიტეტს როგორ შექმნიანო! მე უნდა მოგახსენოთ, რომ არავითარი კავშირი ამ გერმანული უნივერსიტეტის პროგრამებთან არ ყოფილა. არსებითად ეს გამოწვეული იყო მიზანშეწონილობით. ჩვენ ცალკე ისტორიულ-ფილოლოგიური ფაკულტეტის, ფიზიკა-მათემატიკური და საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტის შექმნა არ შეგვეძლო. ხალხი არ გვყავდა და ერთი გაერთიანებული ფაკულტეტის შექმნისათვის კი ძალა მოიპოვებოდა. სისულელე იქნებოდა, რომ ჩვენ სამი ფაკულტეტი შეგვექმნა, გამოგვეცხადებინა, რომ სამი ფაკულტეტი გვაქვსო, და სისულელის გარდა მოტყუება იქნებოდა. სამაგიეროდ, ამ ფაკულტეტს რაიმე სახელი ხომ უნდა ჰქონოდა! რა უნდა გვეწოდებინა? „სიბრძნისმეტყველება“ ვუწოდეთ და მერმე, როდესაც გაფართოვდა, ფაკულტეტი გაიყო. ასე რომ, ჩვენ ამ შემთხვევაში მარტო გერმანიის უნივერსიტეტის მაგალითით არ ვხელმძღვანელობდით. იმ დროს, უნდა მოგახსენოთ, გერმანიის უნივერსიტეტი ყველაზე მაღლა იდგა, — რომ მიგვებაძა, არაფერს სასირცხვოს არ წარმოადგენდა, მაგრამ როდესაც შემდეგში დაგვჭირდა აგრონომიული ფაკულტეტი და პოლიტექნიკური, ასეთი გერმანიას არ მოეპოვებოდა, ამერიკის გარდა, შეიძლება აღამიანს ეთქვა, ამერიკას ბაძავთო. არაფერი მიმბაძველობის მსგავსი არ ყოფილა მაშინ, მიზანშეწონილობის გარდა. შემდგომ გაიზარდა ჩვენი უნივერსიტეტის ფაკულტეტები, ცალკე ინსტიტუტებად გამოიყო სამკურნალო ინსტიტუტი, სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტი, ამგვარად, მრავალი უმაღლესი სასწავლებელი შეიქმნა ისეთ ადგილას, სადაც წინათ აღამიანი ვერც კი წარმოადგენდა. იმ პროექტში კი ნაგულისხმევი არ არის, ქუთაისში რომ შეიქმნებოდა უმა-

დღესი სასწავლებელი, მაშინ, მე მგონია, ძალიან გამბედავი კაციც ვერ იკისრებდა ამ ამბავს.

ამგვარად, შესაძლებელი შეიქმნა მომზადებულიყო ის სამეცნიერო ძალა, კადრები, რომელთაც გაფართოებულ საქმეს მისცეს მსვლელობა. ქონებრივად, რასაკვირველია, უნივერსიტეტი ეხლა, საბჭოთა ხელისუფლების ხანაში, ისე გაიზარდა, რომ წინათ ამაზე ოცნებაც შეუძლებელი იყო. ეხლა რა დაგვრჩენია, მეცნიერები გამარჯვებული ვართ ყოველმხრივ. ოცი წლისთავის გადახდა კარგი დღესასწაულია, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ზოგიერთნი ფიქრობდნენ. — უნივერსიტეტი ოც დღესაც ვერ გაძლებსო. მაგრამ მაინც ბევრი რამ გვაქვს წინ. ყველაზე უფრო რთული ამოცანა ის ამოცანაა, რომელზედაც ამ ბოლო დროს მთავრობისა და პარტიის უმაღლეს ორგანოებს განსაკუთრებული ყურადღება აქვთ მიქცეული.

თქვენ წაკითხული გაქვთ როგორც საკავშირო მთავრობის თავმჯდომარის სიტყვა, ისე ხალხთა ბელადის მიმართვა, რომ უმთავრესი ყურადღება უნდა დაეთმოს კადრების მომზადებას. ეს საკითხი ყველაზე მნიშვნელოვანია. ძველი თაობა, რომელიც იწყებდა ამ საქმეს, სანახევროზე მეტად ახალგაზრდობისაგან შედგებოდა. მათ გვერდში ამოუდგნენ თვით ამავე უნივერსიტეტში სწავლადამთავრებულები, რომელთაც შეძლეს არათუ მეცნიერული დისციპლინების სწავლება, არამედ ხელი შეუწყვეს მეცნიერების გაფართოებას. ყოველ ჩვენთაგანს, მეტადრე მოხუცებულებს, უნდა გვახსოვდეს, რომ „იგი წავა და სხვა მოვა ტურფასა საბაღნაროსა“. უნდა იზრუნოს ძველმა თაობამ, რომ ტურფა საბაღნარო ტურფა საბაღნაროდ დარჩეს. ეს შესაძლებელია მხოლოდ იმ ახალი, კარგად მომზადებული კადრების შექმნით, რომლებიც არათუ არ ჩამოუვარდებიან ამ ძველ თაობას, არამედ ძველ თაობაზე უკეთესები იქნებიან. აი, ამას უნდა მიექცეს ყურადღება და ამას, რასაკვირველია, ყოველი წევრი, რომელიც კი უმაღლეს სასწავლებელში მუშაობს, შეაღწევს მთელ თავის ძალღონეს. მაგრამ, უნდა მოვახსენოთ, კადრების მომზადების შესაძლებლობა მარტო მასწავლებლების საკითხი არ არის, თვითონ ასპირანტებმა უნდა შეიგნონ ის პასუხისმგებლობა, რომელიც მათ აწევთ, — უნდა ესმოდეთ, რომ მხოლოდ საფუძვლიანი ცოდნა მისცემს მათ შესაძლებლობას, ღირსეული ადგილი დაიკავონ საზოგადოებაში. უნდა ახსოვდეთ, რომ სიყვარულის გარეშე არ გაკეთდება არასოდეს დიდი საქმე, გულცივი, გულგრილი ადამიანი ვერ გააკეთებს ვერასოდეს დიდ საქმეს; უნდა უყვარდეს ყოველ მათგანს თავისი ხალხი, უნდა უყვარდეს მეცნიერება, უნდა გრძნობდეს პასუხისმგებლობას, რომ შეალიოს თავისი ძალა მეცნიერებასაც და ხალხსაც (მხურვალე ტაში).

სამეცნიერო მუშაობა ბედნიერებაა. ეს ისეთი ბედნიერებაა, რომელიც ყველას ხვედრს არ წარმოადგენს და, ვინც ისეთი ბედნიერია, რომ ბუნებისაგან დაჯილდოებულია ნიჭით, რომ მას აქვს ნებისყოფა, აქვს აგრეთვე გატაცება, ის უნდა გრძნობდეს, რომ ვალდებულია სამაგიერო გადაუხადოს იმ ერს, რომლისგანაც ის წარმოშობილია. აი, ამ გრძნობას, შეგნებას არ დაივიწყებს ის ახალგაზრდობა, რომელიც უმაღლესი მეცნიერების შესათვისებლად ემზადება.

მე დარწმუნებული ვარ, რომ ქართული მეცნიერების განვითარებას ვერაფერი შეაკავებს, მკვდრეთით აღდგა ის მეცნიერება და კულტურა, რომელიც მე-13 საუკუნის ბოლოდან მიკვდინებული იყო. ვინ წარმოიდგენდა, რომ ეს შე-

საძლებელი იყო ასეთ მოკლე პერიოდში? განა შესაძლებელია, რომ ეს მომხდარიყო? ცხადია, არა, მაგრამ მომავალში თანდათანობით გამოსწორდება ყველა ნაკლი, თუკი სიყვარული და შეგნება არ უღალატებს არასოდეს იმ ახალგაზრდას, რომელმაც ძველი თაობისაგან უნდა მიიღოს მემკვიდრეობა და თვითონ ჩაუდგეს სათავეში ამ ჩვენს უმაღლეს სასწავლებელს.

პარტია და მთავრობა განსაკუთრებულ პირობებში აყენებენ ეხლა ასპირანტებს. ჩვენს დროში სრულიად წარმოუდგენელი იყო, რომ ასე უხვად იქნებოდა სტიპენდიები და ახალგაზრდები ასე ყოველმხრივ უზრუნველყოფილი. როდესაც ამბობდნენ, რომ ხელშემწყობი გარემოება არ არის და ვერ ვმუშაობთო, უნდა მოგახსენოთ, არ მჯეროდა და არც ეხლა მჯერა; ვისაც საქმე უყვარს, ვისაც სურს მუშაობა, ავადმყოფობის დროსაც იმუშავენ. მე მინახავს ადამიანი, რომელიც მწოლიარე ავადმყოფი იყო და კალამი არ გაუგდია ხელიდან უკანასკნელ წუთამდე.

ეს შეგნება უნდა ჰქონდეს იმ პირს, რომელიც გადაწყვეტს — მეცნიერებას შესწიროს მთელი თავისი ძალღონე და გადაუხადოს სამაგიერო იმ ქვეყანას იმ სახელმწიფოს, რომელმაც შეუქმნა მას შესაფერისი პირობები მეცნიერული მუშაობისათვის (მქუხარე ტაში).

И. А. ДЖАВАХИШВИЛИ

БОРЬБА ЗА СОЗДАНИЕ ГРУЗИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Резюме

Публикуется стенографическая запись доклада И. А. Джавахишвили, сделанного 25 мая 1938 года в Тбилисском университете